

Pantun Melayu: Ayat Majmuk Gabungan Bahasa Melayu

Malay Conjunctive Compound Sentence in Malay Pantun

AB. RAZAK AB. KARIM & NURUL AIN ALIZUDDIN

ABSTRAK

Makalah ini berfokus pada ayat majmuk gabungan bahasa Melayu yang digunakan dalam pantun Melayu. Kajian ini berlandaskan teori Transformasi Generatif Standard yang diaplikasikan dalam Tatabahasa Dewan (2010). Dalam menerbitkan ayat majmuk pancangan berlaku proses-proses transformasi seperti pengguguran, peluasan, dan penyusunan semula. Analisis ayat dilakukan berdasarkan struktur dalaman dan permukaan dengan rajah pohon dan keterangan-keterangan yang berkaitan dalam bidang sintaksis. Dapatan analisis memperlihatkan pantun merupakan satu medium yang terbaik dalam menganalisis ayat-ayat bahasa Melayu kerana banyak perkataan digugurkan. Pengguguran perkataan berlaku kerana jumlah perkataan dalam pantun dan bentuk rima akhir terkawal atau dihadkan.

Kata kunci: Ayat majmuk pancangan; pantun Melayu; teori transformasi generative; proses transformasi; rajah pohon

ABSTRACT

This paper focuses on Malay conjunctive compound sentence used in Malay pantun. This study was based on a theory of Transformation Generative Grammar Standards applied in the Tatabahasa Dewan (2010). In producing conjunctive compound sentence occurs transformation processes like deletion, expansion, and restructuring. Verse analysis is done based on the deep structure and surface structure with branching diagram and explanations related to the field of syntax. The findings of the analysis showed pantun is one of the best medium to analyze the syntax of the Malay language because many words were deleted. Word deletion occurs as the number of words in the rhymes and rhythms of the end of the controlled or restricted.

Keywords: Compound sentences; Malay pantun; generative theory of transformation; process transformation; branching diagram

PENGENALAN

Menurut Za'ba (1965: 218-219) pantun merupakan karangan berangkap (puisi) kepunyaan masyarakat Melayu lama dan digunakan di kampung-kampung untuk menggambarkan fikiran hiba sayu dan perasaan yang indah-indah seperti hal ehwal berkasih sayang dan pujuk rayu yang lemah lembut antara pasangan kekasih.

Makalah ini dianggap berbeza kerana kebiasaannya, pantun Melayu hanya dilihat daripada aspek estetika seperti gaya bahasa, rentak serta irama yang dapat memberikan gambaran yang indah pada pantun. Makalah ini membincangkan pantun dari aspek bahasa, iaitu binaan ayat majmuk pancangan yang melibatkan proses-proses transformasi, iaitu transformasi pengguguran, peluasan dan penyusunan semula yang berlaku dari struktur dalaman kepada struktur permukaan.

Proses pengguguran merupakan satu proses transformasi yang berlaku pada struktur ayat

yang mengakibatkan pengguguran unsur-unsur tertentu daripada binaan ayat. Proses penyusunan semula ialah satu proses mengubah susunan bentuk perkataan dalam ayat asal dan diterbitkan satu struktur ayat gramatis yang baru. Proses peluasan pula ialah proses penerbitan ayat yang melibatkan penambahan unsur-unsur dalam ayat baru.

Walau bagaimanapun, makalah ini bukanlah perbincangan tentang teoritis Tatabahasa Transformasi Generatif (TG), sebaliknya, diperlihatkan pelbagai corak dan pola penerbitan ayat dalam bahasa Melayu melalui spesifikasi rumus-rumus TG.

TEORI TRANSFORMASI GENERATIF

Transformasi Generatif (TG) merupakan satu bidang analisis bahasa yang dikaitkan dengan proses kognitif. Proses ini menghubungkan realiti mental dengan kelahiran bahasa yang kreatif serta bersifat semula jadi. Chomsky telah mengemukakan dua konsep penting,

iaitu kecekapan bahasa (*language competence*) dan perlakuan bahasa (*language performance*). Kecekapan bahasa yang terhasil daripada proses kognitif ini memungkinkan kita menerbitkan (*to generate*) dan memahami ayat-ayat yang tidak terhad jumlahnya. Kebolehan menerbitkan dan memahami ayat-ayat ini disebut oleh Chomsky sebagai perlakuan bahasa (*language performance*). Namun demikian, kedua-dua bidang ini, kecekapan bahasa dan perlakuan bahasa berkembang dalam hala tuju yang berbeza.

Teori TG telah berkembang dan mendapat perhatian dalam kalangan ramai sarjana bahasa. Teori ini bermula dengan Chomsky yang menghuraikan teori standard seperti yang terdapat dalam *Syntactic Structures* (1957) dan penambahbaikan dalam *Aspects of the Theory of Syntax* (1965). Teori ini kemudiannya, berkembang kepada *Extended Standard Theory (EST)* atau *Teori Standard Tambahan* (1970), dan juga perubahan-perubahan yang terkini melalui pendekatan program *Minimalis* (1992).

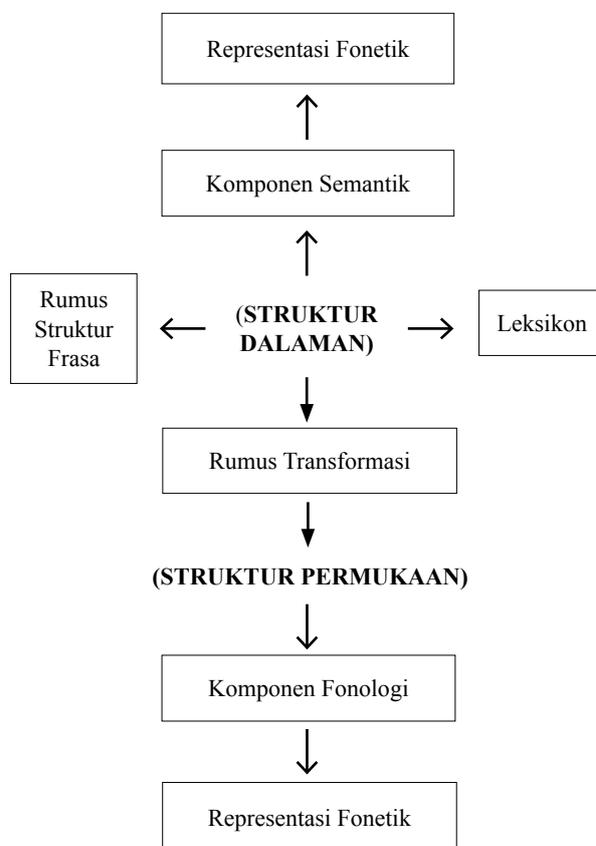
Dalam aliran tatabahasa generatif (TG), aspek yang diberi tumpuan ialah bidang sintaksis, dengan bahagian-bahagian fonologi dan semantik, iaitu makna sebagai komponen sampingan. Dasar utama teori ini ialah anggapan bahawa setiap ayat yang dihasilkan sebenarnya mengandungi dua peringkat, iaitu struktur dalaman dan struktur permukaan.

Struktur dalaman, ialah struktur yang mengandungi ayat dasar atau ayat inti yang diperlukan untuk memberikan semantik ayat, yang biasanya mengandungi bentuk dasar yang diperluas untuk asas makna ayat (Nik Safiah Karim et al. 2010:533). Dalam proses ini, ayat-ayat pada peringkat struktur dalaman diterbitkan daripada rumus struktur frasa. Peringkat struktur permukaan ialah struktur ayat yang biasanya telah mengalami perubahan daripada struktur dalaman. Struktur ini merupakan bentuk ayat yang sebenarnya dituturkan oleh seseorang penutur dan direalisasikan sebutannya oleh bahagian bunyi bahasa, iaitu komponen fonologi.

Apabila terdapat suatu ayat daripada jenis struktur permukaan yang berasal daripada dua struktur dalaman atau lebih, maka akan wujud ketaksamaan ayat. Apabila terdapat dua jenis ayat permukaan yang berasal daripada hanya satu struktur dalaman, maka akan berlaku pula ayat-ayat yang bersifat parafrasa (Ibid 2010:533). Struktur dalaman bertanggungjawab kepada *interpretasi makna*, dan struktur permukaan pula diterbitkan daripada struktur dalaman melalui transformasi-transformasi tertentu.

Mengikut hukum TG, struktur dalaman dan struktur permukaan diterbitkan oleh dua jenis hukum atau rumus tatabahasa. Rumus-rumus tersebut ialah *Rumus Struktur Frasa (RSF)* dan *Rumus Transformasi*. RSF membentuk ayat pada struktur dalaman, manakala Rumus Transformasi pula akan menukarkan pola atau struktur ayat-ayat hingga membawa kepada peringkat permukaan. Teori ini mengandaikan bahawa kedua-dua jenis rumus tatabahasa ini menjadi sebahagian daripada unsur kecekapan berbahasa seseorang individu.

Ayat-ayat yang terhasil daripada bentuk tersebut biasanya tidak mempunyai persamaan. Ayat yang terhasil daripada struktur dalaman akan menjadi input kepada pembentukan ayat pada peringkat permukaan. Penerbitan sesuatu ayat sebagai struktur permukaan berpunca daripada suatu ayat yang lain, kecuali ayat itu memang ayat dasar. Ayat yang bersifat demikian wujud pada peringkat struktur dalaman atau struktur dasar, dan wujud dalam bentuk yang serupa pada peringkat struktur permukaan. Model teori yang digunakan dapat digambarkan seperti yang berikut (Ibid 2010:534):

RAJAH 1. Model Teori Transformasi Generatif (Tatabahasa Dewan 2010:534)

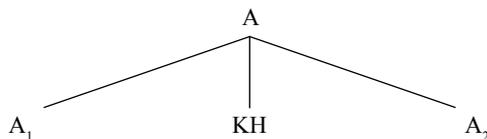
AYAT MAJMUK GABUNGAN

Ayat majmuk gabungan dalam bahasa Melayu menurut Hashim Musa dapat digambarkan seperti yang berikut (Hashim Musa 1989:7).

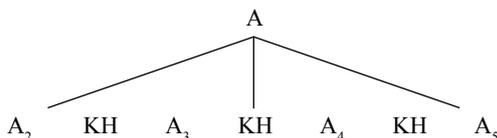
$A K \longrightarrow$ Hubung gab A_n , di mana $n \geq 2$

Rumus ini menerangkan bahawa ayat gabungan ialah ayat yang terdiri daripada dua ayat atau lebih yang bertaraf setara dan dihubungkan dengan kata hubung gabungan. Nik Safiah Karim *et.al* mentakrifkan ayat majmuk gabungan sebagai ayat majmuk gabungan terdiri daripada dua ayat atau lebih yang dijadikan satu dengan cara menggabungkan atau mencantumkan ayat-ayat tersebut dengan kata hubung seperti *dan*, *atau*, *tetapi*, dan sebagainya (2010:498-499).

Hubungan antara satu ayat dengan ayat kedua dalam ayat majmuk gabungan dapat digambarkan seperti gambar rajah di bawah:

Dalam rajah di atas, ayat majmuk gabungan (Ayat 1) terdiri daripada gabungan Ayat 2 dan Ayat 3, melalui KH (kata hubung). Walau bagaimanapun ayat majmuk gabungan tidak hanya terdiri dari gabungan dua ayat yang bersifat setara. Secara teori ayat majmuk gabungan juga boleh terbina daripada deretan beberapa ayat tunggal yang tidak terhad binaannya dan bersifat setara (Nik Safiah Karim *et al.* 2010:500). Binaan ayat dapat digambarkan seperti RP:

Contohnya:

1. Pada cuti sekolah yang lalu saya melawat datuk, nenek, pak cik, mak cik, dan saudara mara di kampung.

Ayat di atas terdiri daripada lima ayat tunggal yang telah dijadikan satu ayat majmuk dengan

menggugurkan empat frasa yang berulang, iaitu *pada cuti sekolah yang lalu saya melawat*. Begitu juga kehadiran kata hubung *dan* yang berulang boleh digugurkan, kecuali kata hubung *dan* yang terakhir (Ibid 2010:502).

Dalam pantun Melayu ayat majmuk banyak digunakan dalam pelbagai proses binaan dan konstituen ayat. Binaan ayat majmuk kompleks dengan pelbagai jenis dan proses transformasi dalam pembentukannya.

Dalam makalah ini akan dibincangkan binaan ayat-ayat majmuk gabungan yang terdapat dalam pantun Melayu dengan menggunakan beberapa contoh pantun berdasarkan pembayang atau maksud pantun. Aspek utama yang akan ditekankan ialah jenis ayat majmuk yang digunakan dan binaan ayat-ayat tersebut.

Aspek ayat majmuk yang akan dianalisis berdasarkan data-data kajian ialah:

- i. Ayat majmuk gabungan dengan susunan fakta yang berurutan.
- ii. Ayat majmuk gabungan yang bertentangan fakta.
- iii Gabungan beberapa ayat majmuk.

GABUNGAN AYAT MAJMUK GABUNGAN DENGAN SUSUNAN FAKTA BERURUTAN

Ayat yang terbentuk dengan menggunakan kata hubung gabungan dikenali sebagai ayat majmuk gabungan. Kata hubung gabungan ialah jenis kata yang menghubungkan satu klausa atau lebih yang sama tara sifatnya (Nik Safiah Karim *et al.* 2010:503). Kata hubung gabungan terbahagi kepada dua, iaitu yang menggabungkan susunan fakta yang berurutan dan susunan fakta yang bertentangan.

Ayat majmuk gabungan susunan faktanya berurutan terbentuk dengan penggunaan kata hubung *dan*, *lalu*, *serta*, *sambil* dan sebagainya (Ibid 2010:503). Penggabungan ini menghasilkan ayat gabungan yang memberikan maksud yang berurutan.

PENGGUNAAN KATA HUBUNG-*dan*

Kata hubung gabungan *dan* digunakan untuk menggabungkan dua unsur yang bersifat setara. Menurut Asmah, gandingan klausa unsur kedua merupakan lanjutan cerita dari klausa pertama (Asmah Haji Omar 2009:216). Antara contoh pantun

yang menggunakan ayat majmuk gabungan dengan kata hubung *dan* adalah seperti pantun yang berikut:

143. Terbang kumbang jantan betina
 Sering di bunga kuntum di pangkal
 Berapa banyak ilmu pesona
 Busuk budi nanti tertinggal

Dalam pantun 43, penggunaan ayat majmuk dapat dikesan pada pembayang pantun, iaitu dalam baris pertama. Dalam pembayang maksud ini, struktur dalaman binaan ayatnya adalah seperti yang berikut:

S-D: Kumbang jantan *dan* kumbang betina terbang.

Ayat ini terdiri daripada dua ayat tunggal yang binaannya, adalah seperti yang berikut:

- a) Kumbang jantan terbang.
 FN FK
- b) Kumbang betina terbang.
 FN FK

Pada S-P berlaku beberapa proses transformasi. Dalam baris pertama, berlaku proses pengguguran kata hubung. Kata hubung *dan* yang sepatutnya

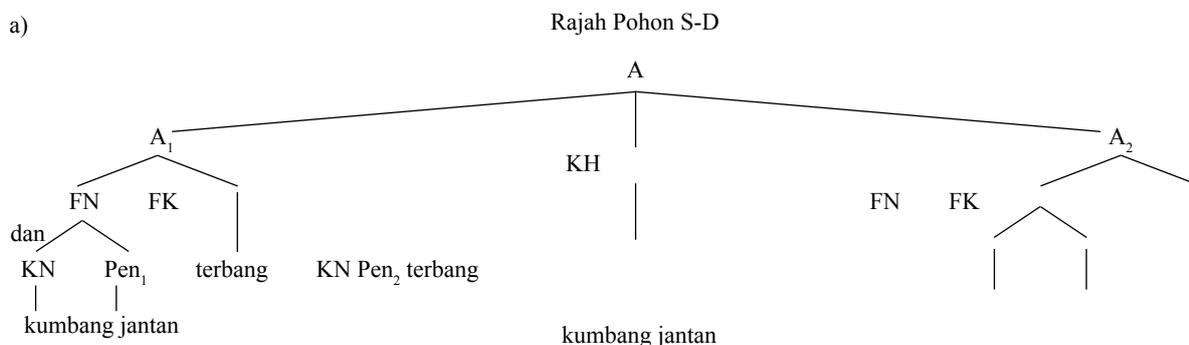
digunakan dalam ayat ini telah digugurkan. Walau bagaimanapun, terdapat dua frasa nama dalam subjek pantun dan ini dapat dikenal pasti sebagai ayat majmuk gabungan. Dalam ayat ini terdapat dua subjek, iaitu kumbang *jantan* dan *kumbang betina* dengan predikat yang sama, iaitu *terbang*. Bahagian subjek ayat satu dan dua ini bergabung dan membentuk ayat majmuk gabungan.

Ayat ini terbentuk daripada pola ayat FN + FK dengan subjeknya terdiri daripada dua FN, iaitu *kumbang jantan* sebagai FN1 dan *kumbang betina* FN2. Inti frasa ini ialah *kumbang* manakala kata *jantan* dan *betina* merupakan penerang kata adjektif. Predikat ayat ini ialah FK, iaitu *terbang*. Ayat pertama pantun ini mengalami penyongsangan seluruh frasa kerja predikat *terbang* yang diletakkan pada subjek ayat. Apabila disusun semula, dua frasa ini akan menjadi *kumbang jantan dan betina terbang*.

Struktur dalaman ayat ini setelah mengalami peleburan adalah seperti yang berikut:

S-P: Terbang kumbang jantan betina.

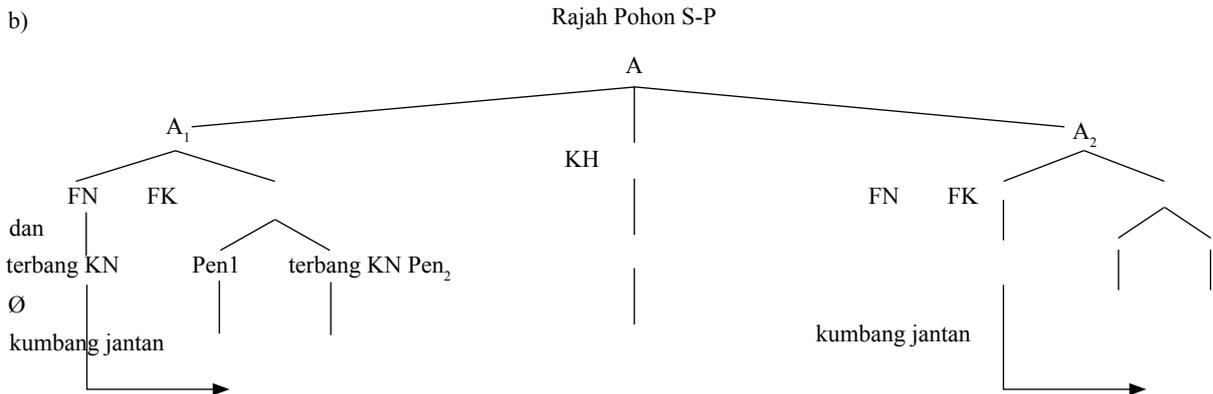
Binaan ayat dalam struktur dalaman ditunjukkan seperti rajah pohon di bawah:

Pola binaan A₁ ialah subjek dan predikat yang terdiri daripada binaan frasa nama dan frasa kerja. Konstituen frasa nama ayat ini ialah *kumbang jantan* manakala konstituen predikatnya ialah *terbang*. Pola A₂ terdiri daripada binaan subjek frasa nama manakala predikatnya terdiri daripada frasa kerja. Frasa nama dalam subjek A₂ ialah *kumbang betina* manakala frasa kerja dalam A₂ ialah *terbang*. Dalam A₁ dan A₂ frasa *kumbang* merupakan inti,

iaitu kata nama manakala frasa *jantan* dan *betina* dalam kedua-dua ayat ini merupakan penerang kata adjektif. Penerang kata adjektif ialah unsur yang menerangkan makna sifat bagi inti tersebut.

Dalam struktur dalaman, frasa kerja *terbang* terletak dalam frasa predikat tetapi dalam struktur permukaan frasa ini disongsangkan ke hadapan. Ayat ini dalam struktur permukaan adalah seperti yang terdapat dalam rajah di bawah:

Dalam struktur permukaan, binaan A₁ dan A₂ merupakan binaan ayat songsang, iaitu frasa kerja predikat mendahului frasa nama subjek. Subjek A₁ ialah *kumbang jantan* manakala subjek A₂ ialah *kumbang betina*. Predikat A₁ dan A₂ adalah sama, iaitu *terbang*.

Binaan ayat ini telah mengalami proses pendepanan frasa predikat, iaitu *terbang*. Proses pendepanan yang berlaku ialah pendepanan seluruh frasa predikat, iaitu frasa kerja. Proses pendepanan yang berlaku bertujuan untuk memberi penekanan kepada sesuatu unsur dalam ayat.

Berdasarkan analisis yang dilakukan ayat majmuk gabungan dalam pantun di atas telah mengalami proses pengguguran kata hubung dan proses pendepanan seluruh frasa kerja predikat. Walaupun binaan ayat ini mengalami proses transformasi, tetapi masih boleh difahami oleh anggota masyarakat yang sering menggunakan pantun.

PENGGUNAAN KATA HUBUNG-*lalu*

Selain kata hubung *dan*, kata hubung *lalu* juga memberikan maksud berurutan. Menurut Asmah (2009:216), kata hubung *lalu* digunakan untuk menggabungkan dua unsur yang dilakukan secara berturut-turut. Antara contoh penggunaan kata hubung *lalu* dalam pantun kajian adalah seperti yang berikut:

456. **Ambil pena tuliskan surat**
Mari ditulis di atas batu
 Dari dunia sampai akhirat
 Badan dua menjadi satu

Dalam pembayang maksud ini, struktur dalaman binaan ayatnya adalah seperti yang berikut:

S-D: Saya mengambil pena *lalu* menulis surat di atas batu.

Ayat ini terdiri daripada dua ayat tunggal yang menjadi binaannya adalah seperti yang berikut:

- a) Saya mengambil pena.
 FN FK
- b) Saya menulis surat di atas batu.
 FN FK

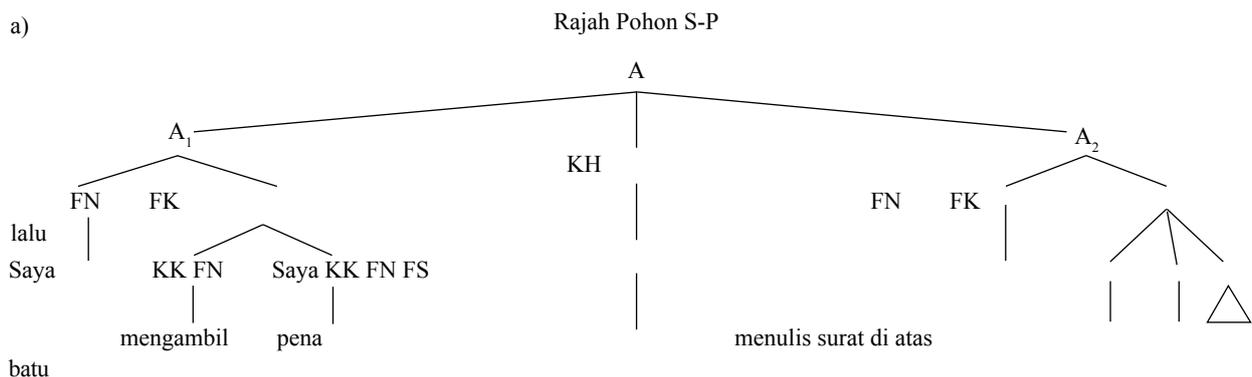
Ayat pertama dan kedua dalam pembayang pantun, iaitu *ambil pena tuliskan surat di atas batu* merupakan ayat majmuk gabungan dengan unsur keterangan. Binaan ayat ini terdiri daripada subjek frasa nama, iaitu *saya/anda* manakala predikatnya ialah frasa kerja. Predikat ayat ini terdiri daripada dua frasa kerja, iaitu *ambil pena* sebagai FK1 dan *tuliskan surat* sebagai FK2. Unsur keterangan iaitu, *di atas batu* hadir selepas frasa kerja.

Struktur dalaman ayat ini setelah mengalami peleburan seperti yang berikut:

S-P: Ambil pena tuliskan surat di atas batu.

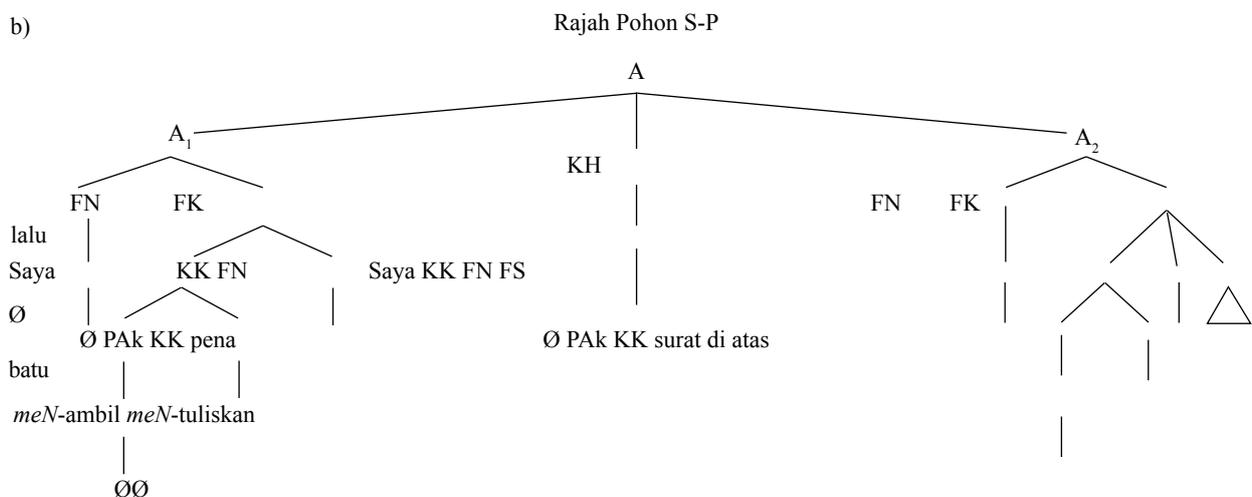
Dalam struktur permukaan, subjek kata ganti nama mengalami peleburan. Oleh yang demikian, subjek ayat boleh sahaja diletakkan mana-mana kata ganti nama diri seperti *saya, aku, anda*, dan sebagainya.

Dalam ayat ini pengguguran kata hubung berlaku pada baris pertama ayat dalam pantun. Penggunaan KH *lalu* telah digugurkan apabila gabungan dua frasa kerja *ambil pena dan tuliskan surat di atas batu* berlaku. Sekiranya frasa tersebut disusun semula dengan kehadiran subjek FN frasa ini akan terdiri daripada konstituen *Saya ambil pena dan tuliskan surat di atas batu*. Binaan ayat dalam struktur dalaman ditunjukkan seperti rajah pohon di bawah:

Pola A₁ dan A₂ terdiri daripada binaan subjek frasa nama manakala predikatnya ialah frasa kerja. Binaan A₁ dan A₂ mengandungi kata kerja yang telah digugurkan imbuhan. Dalam A₁ apabila imbuhan aktif *meN-* dicantumkan dengan kata dasar *ambil*, ayat yang dihasilkan ialah *Saya mengambil pena*. Kata *pena* dalam ayat ini berfungsi sebagai objek yang hadir selepas kata kerja aktif.

Binaan A₂ terhasil apabila ayat dasar yang diberi imbuhan dan juga objek ayat dimasukkan ke dalam ayat. Ayat yang dihasilkan ialah *Saya menulis surat di atas batu*. Binaan frasa predikat A₂ terdiri daripada kata kerja, iaitu *menulis* manakala objeknya ialah *surat*. Frasa *di atas batu* berfungsi sebagai keterangan di dalam ayat tersebut. Ayat S-D ini mengalami proses transformasi seperti yang ditunjukkan dalam rajah di bawah:

Dalam S-P berlaku proses pengguguran subjek kata ganti nama. Kata ganti nama diri yang sepatutnya digunakan dalam pantun ini seperti *saya*, *anda*, *kamu* dan sebagainya. Pengguguran ini berlaku kerana maksud pantun sudah difahami dalam konteks dan khalayak juga telah memahaminya.

Seterusnya, proses transformasi pengguguran kata hubung berlaku dalam ayat ini. Kata hubung yang digunakan dalam pantun ini, iaitu *lalu* digugurkan. Pengguguran berlaku kerana A₁ dan A₂ menunjukkan hubungan saling berkaitan antara dua peristiwa yang berurutan.

A₁ dan A₂ merupakan ayat aktif transitif dengan penggunaan kata kerja aktif transitif, iaitu *ambil* dan *tuliskan*. Kata kerja *ambil* mempunyai objek *pena* dan kata kerja *tuliskan* objeknya *surat*. Dalam ayat ini imbuhan awalan *meN-*, juga telah digugurkan. Proses ini dapat dilihat dalam kata kerja *ambil* yang sepatutnya *mengambil* dan kata kerja *tuliskan* yang sepatutnya *menulis*.

Analisis yang dilakukan menunjukkan bahawa subjek dan penanda kata kerja aktif mengalami pengguguran. Pengguguran ini berlaku kerana bilangan suku kata dalam baris pantun terhad.

Sekiranya imbuhan dan kata hubung dimasukkan ke dalam binaan pantun, bilangan suku kata akan bertambah dan menjejaskan keindahan pantun. Ini bersesuaian dengan pengaruh bahasa lisan.

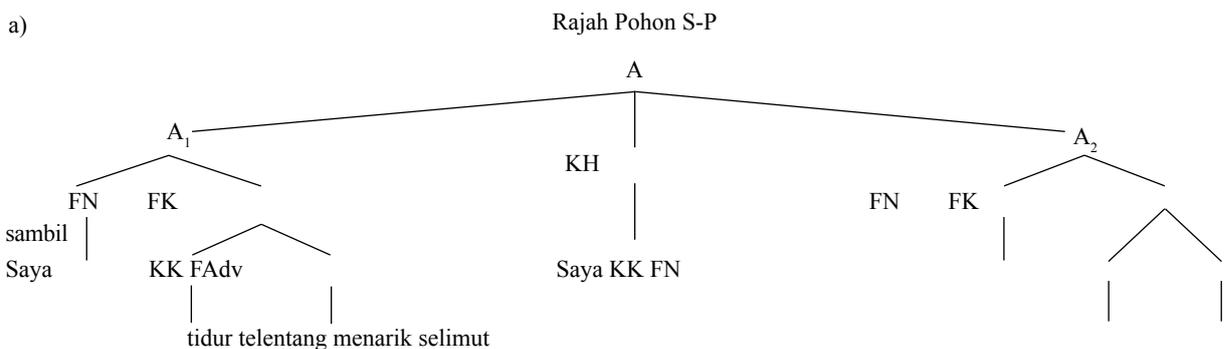
PENGGUNAAN KATA HUBUNG- *sambil*

Menurut Asmah Haji Omar (2009:223), penggunaan kata hubung *sambil* sama seperti penggunaan kata hubung *seraya* dan *serta* yang mendukung makna “dan pada waktu itu”. Kata hubung *seraya*, *serta* dan *sambil* ini menghubungkan klausa pada predikatnya sahaja. Ringkasnya, penggunaan kata hubung *sambil* untuk menunjukkan dua perbuatan atau kerja yang dilakukan secara serentak.

Antara contoh pantun yang terdapat penggunaan kata hubung *sambil* seperti berikut:

350. Pergi ke padang menyuluh semut
 Jatuh andang lintang pukang
Tidur telentang tarik selimut
 Baru tahu diri seorang

Ayat dalam baris ketiga merupakan ayat majmuk gabungan yang telah mengalami beberapa proses pengguguran. Dalam pembayang maksud ini, struktur binaan ayatnya adalah seperti yang berikut:

Dalam A₁ ayat ini dibina berdasarkan binaan subjek frasa nama dan predikat frasa kerja. Ayat ini merupakan ayat aktif tak transitif yang mempunyai kata kerja tak transitif, iaitu *tidur*. Kata adverb hadir selepas kata kerja, iaitu *telentang* untuk menerangkan kata kerja.

Binaan A₂ ialah binaan subjek yang terdiri daripada frasa nama manakala predikatnya terdiri

S-D: Saya tidur telentang *sambil* menarik selimut.

Ayat ini terdiri daripada dua ayat tunggal yang menjadi binaannya adalah seperti yang berikut:

- a) Saya tidur telentang
 FN FK
- b) Saya menarik selimut.
 FN FK

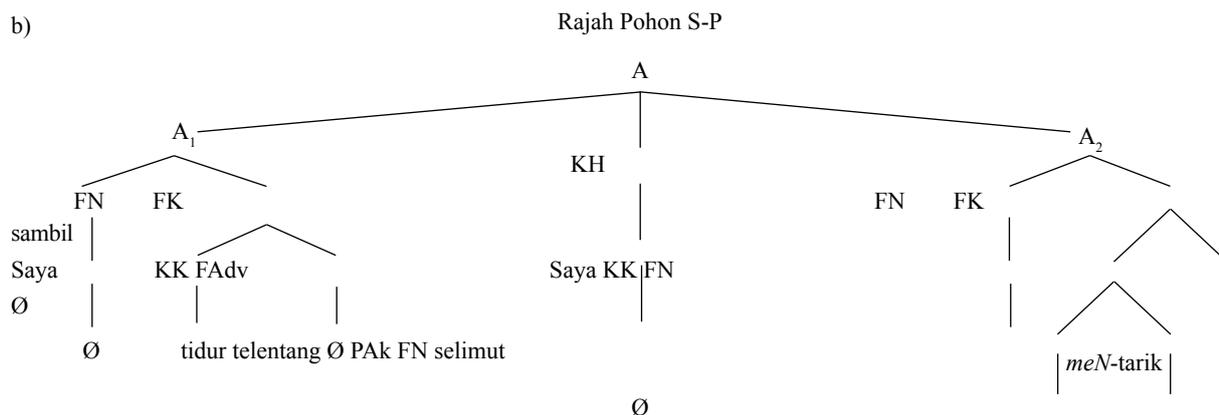
Dalam baris ketiga subjek kata ganti nama telah mengalami transformasi, iaitu proses pengguguran. Kedua-dua ayat tunggal ini mempunyai subjek yang sama, iaitu *saya/anda* yang telah digugurkan. Dalam pembentukan ayat majmuk, subjek ayat yang sama akan digugurkan dan digantikan dengan kata hubung gabungan. Walau bagaimanapun, dalam pantun ini kata hubung juga telah mengalami pengguguran. Struktur dalaman ayat ini setelah mengalami peleburan adalah seperti yang berikut:

S-P: Tidur telentang tarik selimut.

Binaan ayat dalam struktur dalaman ditunjukkan seperti rajah pohon di bawah:

daripada frasa kerja. Ayat ini merupakan ayat aktif transitif dengan kata kerja aktif, iaitu *menarik*. Ayat aktif ini mempunyai objek yang terdiri daripada frasa nama, iaitu *selimut* yang hadir selepas kata kerja.

Ayat S-D ini mengalami proses transformasi seperti yang ditunjukkan dalam rajah di bawah:

Binaan A_1 dan A_2 hanya terdiri daripada unsur predikat sahaja. Kedua-dua ayat ini mempunyai subjek yang sama, iaitu *saya/anda* yang digugurkan untuk membentuk dua frasa kerja, iaitu *tidur telentang* dan *menarik selimut*. Binaan A_1 dan A_2 digabungkan dengan kehadiran kata hubung gabungan, iaitu *sambil*.

Dalam binaan A_2 penanda kata kerja aktif *meN-* pada kata kerja *tarik* juga mengalami peleburan seperti subjek ayat dan kata hubung. Dalam struktur permukaan, imbuhan awalan *meN-* dalam kata kerja *menarik* digugurkan dan tinggal kata dasar *tarik* sahaja. Frasa yang terhasil pada struktur permukaan ialah *tarik selimut*.

Kata hubung *sambil* yang digunakan dalam pantun telah mengalami proses pengguguran. Pengguguran ini berlaku kerana maksud ayat dalam pantun telah difahami. Keadaan ini memperlihatkan kecekapan penutur menyampaikan mesej tanpa mencatitkan struktur sintaksis dalam pantun.

Berdasarkan analisis yang dilakukan dalam baris ketiga pantun, berlaku proses pengguguran subjek kata ganti nama, kata hubung dan penanda awalan kata kerja. Walaupun binaan pantun di atas melanggar peraturan tatabahasa bahasa Melayu, tetapi boleh diberikan kelonggaran demi mempertahankan keindahan pantun (Nik Safiah Karim 1998:360).

GABUNGAN DENGAN SUSUNAN FAKTA YANG BERTENTANGAN

Ayat majmuk susunan fakta bertentangan terbentuk dengan penggunaan kata hubung seperti *tetapi*, *sebaliknya*, *padahal*, *manakala*, dan sebagainya (Nik Safiah Karim et al. 2010:504). Kewujudan kata hubung tersebut dalam ayat membawa

maksud pertentangan fakta dalam ayat-ayat yang digabungkan itu.

PENGGUNAAN KATA HUBUNG- *tetapi*

Kata hubung *tetapi* digunakan untuk menunjukkan sesuatu perkara yang berlawanan dalam ayat (Nik Safiah Karim et al. 2010:504). Menurut Asmah Haji Omar (2009:218) kata penghubung *tetapi* mempunyai komponen-komponen makna perlawanan kerana *tetapi* menggandingkan dua preposisi yang berlainan antara satu sama lain. Ini bermakna kata hubung *tetapi* menghubungkan keseluruhan dua klausa atau dua predikat.

Antara contoh penggunaan kata hubung *tetapi* adalah seperti berikut:

524. Hendak ditebang tidak tertebang
Tanam keladi dimakan kambing
 Hendak dibuang tidak terbuang
 Sudah menjadi darah daging

Dalam pantun di atas, proses transformasi berlaku pada pembayang maksud dalam baris kedua. Struktur dalaman binaan ayatnya adalah seperti yang berikut:

S-D: Saya menanam keladi *tetapi* dimakan kambing

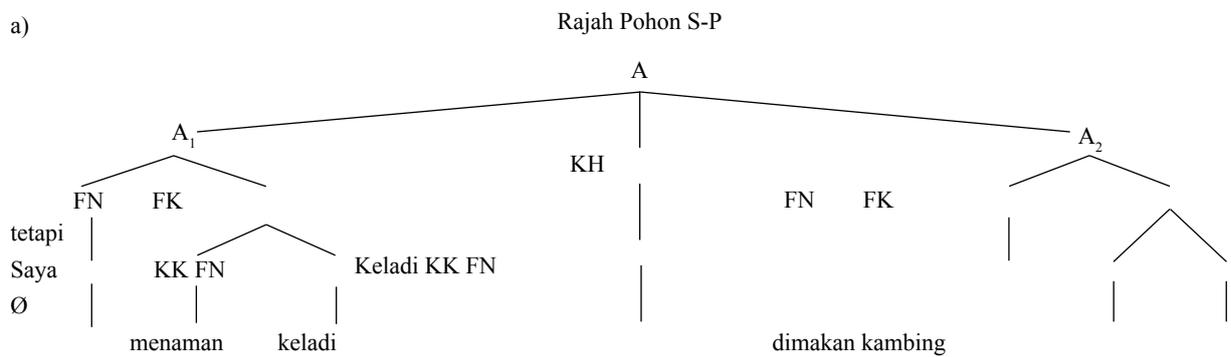
Ayat ini terdiri daripada dua ayat tunggal yang menjadi binaannya, adalah seperti yang berikut:

a)	Saya	menanam keladi.
	FN	FK
b)	Keladi	dimakan kambing.
	FN	FK

Binaan ayat ini dalam struktur permukaan hanya terdiri daripada predikat sahaja. Kedua-dua ayat tunggal ini mempunyai subjek yang sama, iaitu *saya/anda* yang digugurkan untuk membentuk dua frasa kerja *tanam keladi* dan *dimakan kambing*. Dalam ayat ini penanda awalan kata kerja *meN-* juga mengalami pengguguran seperti kata nama. Struktur dalaman ayat ini setelah mengalami peleburan adalah seperti yang berikut:

Dalam ayat ini, pengguguran kata hubung *tetapi* berlaku kerana telah menjadi kelaziman kata hubung dalam pantun digugurkan. Penggunaan kata hubung *tetapi* digugurkan apabila gabungan dua frasa kerja *tanam keladi* dan *dimakan kambing* berlaku. Sekiranya frasa tersebut disusun semula dengan kehadiran subjek kata ganti nama, ayat ini akan terdiri daripada konstituen *Saya tanam keladi tetapi dimakan kambing*. Binaan ayat dalam struktur dalaman ditunjukkan seperti rajah pohon di bawah:

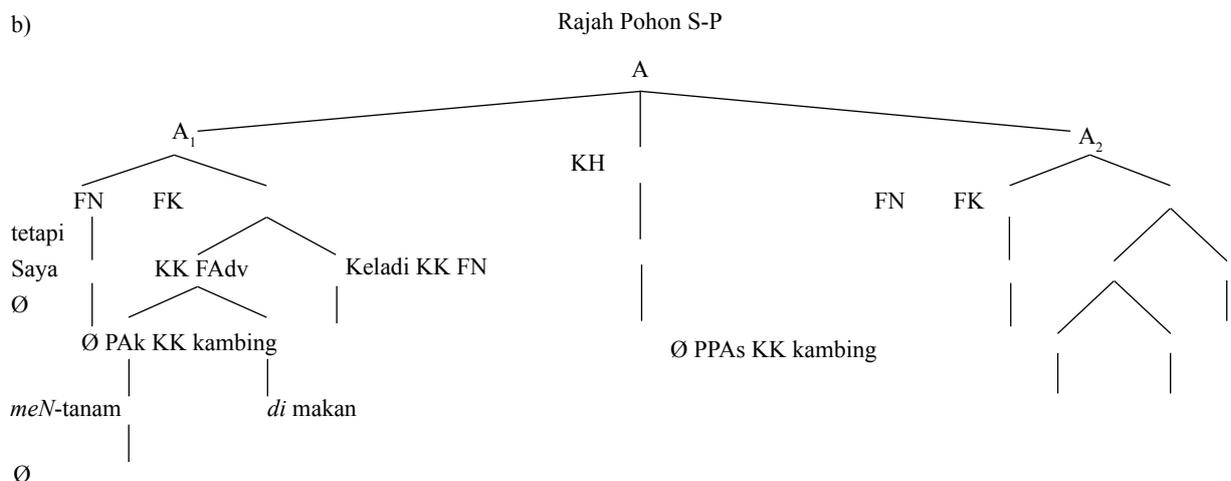
S-P: Tanam keladi dimakan kambing.

Pola A₁ dibentuk berdasarkan binaan subjek kata ganti nama dan predikat frasa kerja. Subjek A₁ ialah *saya/anda* manakala predikatnya ialah *menanam keladi*. Binaan frasa kerja terdiri daripada kata kerja, iaitu *menanam* dan objek iaitu, *keladi*.

predikatnya *dimakan kambing*. Frasa kerja terdiri daripada binaan kata kerja pasif iaitu, *dimakan* dan objeknya, iaitu *kambing*. Kedua-dua ayat ini digabungkan dengan kata hubung *tetapi* membentuk ayat majmuk gabungan yang bersifat bertentangan fakta. Ayat S-D ini mengalami proses transformasi seperti yang ditunjukkan dalam rajah di bawah:

Pola A₂ dibina berdasarkan binaan subjek, iaitu frasa nama dan predikat, frasa kerja. Subjek A₂ sama dengan objek dalam A₁, iaitu *keladi* manakala

Dalam struktur permukaan, subjek A_1 iaitu, *saya/anda* dan subjek A_2 *keladi* digugurkan. Kedua-dua ayat terhasil daripada predikat ayat sahaja yang terdiri daripada kata kerja dengan objek. Dalam A_1 , predikat ayat terdiri daripada frasa kerja *menanam* dan objek, iaitu *keladi*. Dalam A_2 predikat ayat terdiri daripada binaan frasa kerja *dimakan* dan objek, iaitu *kambing*. Dalam struktur permukaan, kata hubung *tetapi* yang menggabungkan kedua-dua ayat ini digugurkan.

Binaan A_1 merupakan ayat aktif transitif dengan penggunaan kata kerja aktif transitif, iaitu *menanam*. Dalam kata kerja ini penanda awalan *meN-*, telah digugurkan. Proses ini dapat dilihat dalam kata kerja *tanam* yang sepatutnya *menanam*. Binaan A_2 merupakan ayat majmuk pasif kerana terdapat imbuhan pasif *di-* pada kata kerja *dimakan*.

Berdasarkan analisis yang dilakukan ayat ini merupakan ayat majmuk gabungan bertentangan fakta dengan kata hubung gabungan *tetapi*. Dalam ayat ini berlaku proses transformasi pengguguran, iaitu pengguguran kata hubung *tetapi*, subjek kata nama dan penanda awalan kata kerja *MeN-*. Transformasi pengguguran berlaku kerana pengaruh bahasa lisan.

PENGUNAAN KATA HUBUNG- *manakala*

Menurut Asmah Haji Omar (2009:225), kata hubung *manakala* digunakan untuk menyatakan dua keadaan yang berbeza atau yang menokok tambah. Ini bermaksud kata hubung *manakala* digunakan dalam ayat untuk menunjukkan perkara yang berlawanan.

Antara contoh pantun yang menggunakan kata hubung *manakala* ialah:

1169. Kapal belayar dari Arakan
Ambil gaji jadi jemudi
Mati ikan kerana umpan
Mati saya kerana budi

Dalam maksud pantun ini, struktur dalaman binaan ayatnya adalah seperti yang berikut:

S-D: Ikan mati kerana umpan *manakala* saya mati kerana budi.

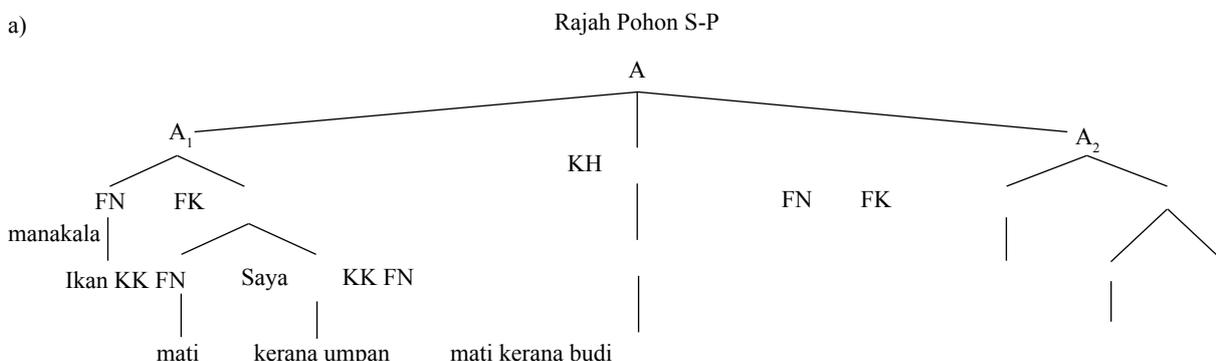
Ayat ini terdiri daripada dua ayat tunggal yang menjadi binaannya, adalah seperti yang berikut:

- a) Ikan mati kerana umpan.
FN FK
- b) Saya mati kerana budi.
FN FK

Kedua-dua ayat tunggal dalam maksud pantun terdiri daripada binaan subjek dan predikat. Subjek terdiri daripada kata nama *manakala* binaan predikat terdiri daripada frasa kerja. Ayat-ayat ini telah mengalami pengguguran kata hubung dan penyongsangan sebahagian daripada predikat, iaitu pendepanan frasa kerja. Struktur dalaman ayat ini setelah mengalami peleburan adalah seperti yang berikut:

S-P: Mati ikan kerana umpan mati saya kerana budi.

Pada struktur permukaan berlaku proses pengguguran kata hubung. Kata hubung *manakala* yang hadir dalam struktur dalaman telah digugurkan. Binaan ayat dalam struktur dalaman ditunjukkan seperti rajah pohon di bawah:

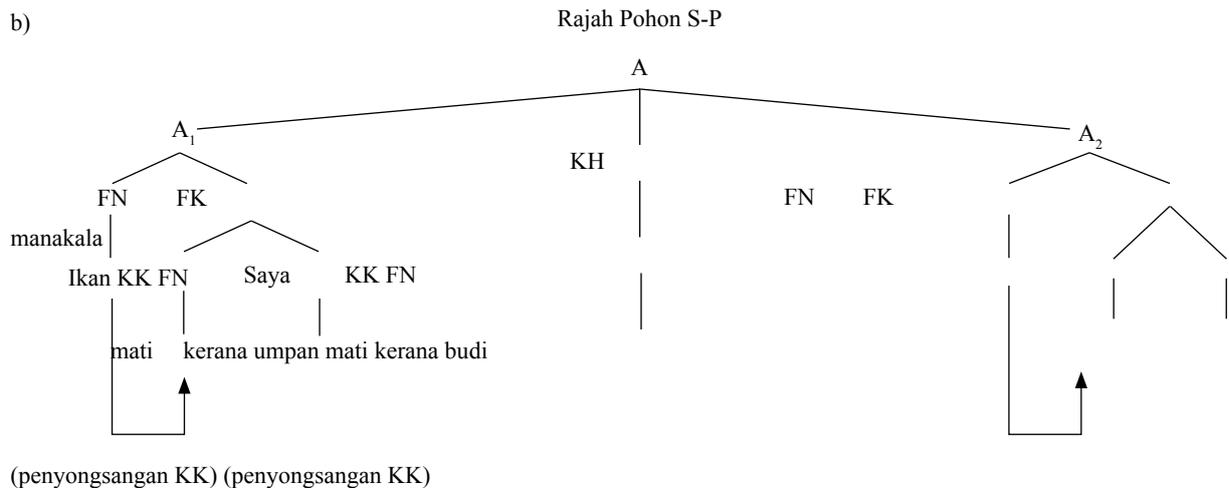

Pola A₁ berdasarkan binaan subjek dan predikat. Subjek A₁ ialah *ikan* manakala predikatnya ialah *mati kerana umpan*. Frasa kerja dalam predikat ayat ini ialah *mati* manakala unsur keterangan hadir selepas kata kerja, iaitu *kerana umpan*.

Pola A₂ berdasarkan binaan subjek, iaitu frasa nama dan predikatnya pula frasa kerja. Subjek A₂ ialah *saya* manakala predikatnya kata kerja transitif *mati*. Ayat ini merupakan ayat aktif transitif yang

diikuti keterangan, iaitu *kerana budi*. Kedua-dua ayat ini digabungkan dengan kata hubung *manakala* membentuk ayat majmuk gabungan yang bersifat bertentangan fakta.

Dalam struktur dalaman, frasa kerja *mati* berada dalam frasa predikat tetapi dalam struktur permukaan frasa ini disongsangkan ke hadapan. Ayat S-D ini mengalami proses transformasi seperti yang ditunjukkan dalam rajah di bawah:

Binaan A₁ dan A₂ telah mengalami proses pendepanan sebahagian predikat. Proses pendepanan yang berlaku ialah pendepanan sebahagian frasa kerja, iaitu kata kerja *mati*. Dalam binaan kedua-dua ayat di atas, unsur keterangan iaitu, *kerana umpan* dan *kerana budi* kekal di bahagian predikat ayat.

Berdasarkan analisis yang dilakukan proses pengguguran kata hubung dan proses penyongsangan sebahagian frasa predikat dalam ayat di atas berlaku. Proses transformasi ini berlaku untuk memberi penekanan pada predikat ayat, iaitu kata kerja *mati*.

GABUNGAN BEBERAPA AYAT MAJMUK

Secara teori ayat majmuk gabungan juga boleh terbina daripada deretan beberapa ayat tunggal yang tidak terhad binaannya dan bersifat setara (Nik Safiah Karim et al. 2010:500). Dalam penyambungan ayat-ayat ini, proses pengguguran berlaku terhadap unsur yang sama atau unsur berulang. Antara contoh pantun yang menggunakan percantuman ayat majmuk yang bersifat setara adalah seperti pantun yang berikut:

**674. Merpati terbang melambung
Jatuh tersepit pagar Che' Ahmat
Buah hati pengarang jantung
Dimana jatuh biar selamat**

Dalam pantun di atas, proses transformasi berlaku pada pembayang maksud dalam pantun. Struktur dalaman binaan ayatnya adalah seperti yang berikut:

S-D: Burung merpati terbang melambung dan jatuh lalu tersepit di pagar Che' Ahmat.

Ayat ini terdiri daripada tiga ayat tunggal yang binaannya, adalah seperti yang berikut:

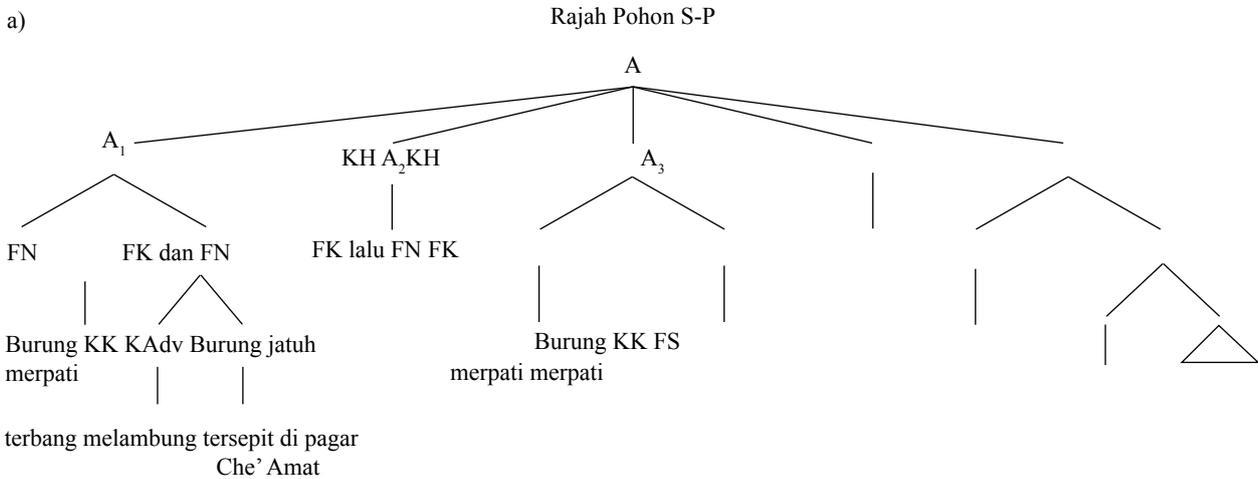
- a) Burung merpati terbang melambung.
FN FK
- b) Burung merpati jatuh.
FN FK
- c) Burung merpati tersepit di pagar Che' Ahmat.
FN FK

Ayat pertama dan kedua dalam pembayang pantun, iaitu *merpati terbang melambung jatuh tersepit pagar Che' Ahmat* merupakan ayat majmuk gabungan dengan unsur keterangan. Binaan ayat ini terdiri daripada subjek frasa nama, iaitu *burung merpati* manakala predikatnya ialah frasa kerja. Predikat ayat ini terdiri daripada tiga frasa kerja, iaitu *terbang melambung* sebagai FK₁, *jatuh* sebagai FK₂, dan *tersepit di pagar Che' Ahmat* sebagai FK₃. Unsur keterangan, iaitu *di pagar Che' Ahmat* hadir selepas frasa kerja dalam A₃.

Struktur dalaman ayat ini setelah mengalami peleburan adalah seperti yang berikut:

S-P: Merpati terbang melambung jatuh tersepit pagar Che' Ahmat.

Dalam ayat ini pengguguran kata hubung berlaku pada baris kedua ayat dalam pantun. Penggunaan KH *dan* dan *lalu* telah digugurkan apabila gabungan tiga frasa kerja *terbang melambung, jatuh, dan tersepit di pagar Che' Ahmat* berlaku. Sekiranya frasa tersebut disusun semula dengan kehadiran subjek FN frasa ini akan terdiri daripada konstituen *Burung merpati terbang melambung dan jatuh lalu tersepit di pagar Che' Ahmat*. Binaan ayat dalam struktur dalaman ditunjukkan seperti rajah pohon di bawah:

Pola A₁ dibentuk berdasarkan binaan subjek dan predikat. Subjek A₁ ialah *burung merpati* manakala predikatnya ialah *terbang melambung*. Frasa kerja dalam predikat ayat ini ialah *terbang* manakala unsur keterangan hadir selepas kata kerja, iaitu *melambung*.

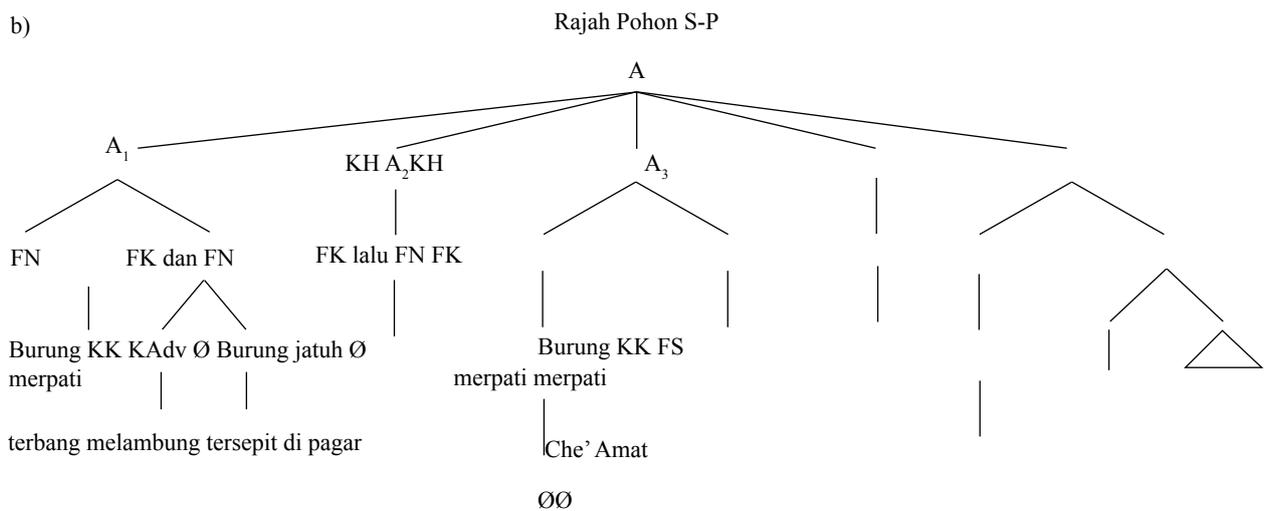
Pola A₂ dibina berdasarkan binaan subjek, iaitu frasa nama dan predikat, frasa kerja. Subjek A₂ sama dengan A₁ iaitu, *burung merpati* manakala predikatnya kata kerja transitif *jatuh*. Kedua-dua ayat ini digabungkan dengan kata hubung *dan* membentuk ayat majmuk gabungan yang bersifat setara.

Pola binaan A₃ terdiri daripada binaan subjek dan predikat. Subjek A₃ sama dengan A₁ dan A₂

iaitu *burung merpati* manakala predikatnya ialah frasa kerja, iaitu *tersepit di pagar Che' Ahmat*. Unsur keterangan dalam ayat ini ialah *di pagar Che' Ahmat*. Binaan A₂ dan A₃ digabungkan dengan kata hubung *lalu*.

Ketiga-tiga ayat ini mempunyai subjek ayat yang sama dan mengalami proses penggabungan ayat yang melibatkan tiga konstituen yang sama dengan menggunakan kata hubung. Kata hubung telah digunakan untuk menghasilkan ayat majmuk yang bersifat perluasan subjek. Ayat S-D ini mengalami proses transformasi seperti yang ditunjukkan dalam rajah di bawah:

b)

Dalam struktur permukaan, subjek A_2 dan A_3 , iaitu *burung merpati* digugurkan kerana subjek ayat sama dan telah dinyatakan dalam A_1 . Ketiga-tiga ayat terhasil daripada predikat ayat sahaja yang terdiri daripada frasa kerja dengan unsur keterangan.

Dalam A_1 , predikat ayat terdiri daripada frasa kerja *terbang* dan unsur keterangan, iaitu *melambung*. Dalam A_2 predikat ayat terdiri daripada binaan frasa kerja, iaitu *jatuh* dan binaan A_3 merupakan binaan frasa kerja dengan keterangan tempat. Dalam struktur permukaan, kata hubung *dan* dan *lalu* yang menggabungkan ketiga-tiga ayat ini digugurkan.

Berdasarkan analisis yang dilakukan ayat ini merupakan ayat majmuk gabungan dengan cantuman beberapa ayat majmuk. Dalam ayat ini menunjukkan bahawa hanya predikat ayat sahaja yang dikekalkan manakala subjek dan kata hubung tidak dipentingkan kerana telah digugurkan. Dalam ayat ini juga berlaku proses peluasan subjek ayat.

KESIMPULAN

Kerencaman binaan ayat yang terdapat dalam pantun Melayu merupakan satu keistimewaan bagi genre sastera tradisional ini. Binaan ayat majmuk lebih banyak digunakan dalam korpus sama ada binaan ayat majmuk gabungan, pancangan, ataupun campuran. Namun demikian, ini tidak bermakna ayat tunggal tidak memainkan peranan penting dalam struktur binaan pantun. Binaan ayat tunggal merupakan binaan yang paling asas dalam sintaksis bahasa Melayu.

Kehadiran ayat majmuk yang dominan dalam sintaksis pantun Melayu bergantung pada ciri

kepadatan suku kata pantun. Dalam setiap baris pantun hanya terdiri dari 8-12 suku kata dalam setiap rangkap. Keadaan ini berlaku kerana pantun Melayu mementingkan bilangan suku kata untuk menggambarkan keindahan pantun.

Analisis ayat majmuk gabungan yang terdapat dalam data kajian menunjukkan bahawa dalam pantun Melayu terdapat binaan ayat yang kompleks. Ayat-ayat majmuk gabungan telah dikategorikan dalam tiga kategori, iaitu gabungan dengan susunan fakta berurutan, gabungan dengan susunan fakta bertentangan, dan deretan percantuman ayat majmuk yang bersifat setara. Ayat majmuk yang paling dominan ditemui ialah kategori ayat majmuk gabungan dengan susunan fakta berurutan. Ayat majmuk ini terbentuk dengan penggunaan kata hubung *dan*, *lalu*, *serta*, *sambil*. Namun demikian, penggunaan ayat majmuk gabungan dengan kata hubung gabungan *serta* tidak ditemui dalam data kajian.

Dalam analisis ayat majmuk gabungan, terdapat banyak proses transformasi yang berlaku seperti pengguguran, peluasan dan penyusunan semula. Berdasarkan data kajian, proses yang paling dominan berlaku ialah proses pengguguran dan penyusunan semula. Dalam penghasilan pantun, kehadiran kata hubung tidak dipentingkan tetapi sekadar menggunakan tanda baca atau suara sebagai penanda. Kebanyakan ayat majmuk gabungan dalam pantun tidak mengandungi kata hubung gabungan sebagai penanda ayat majmuk kerana berlaku proses pengguguran. Walaupun kebanyakan ayat majmuk gabungan dalam pantun tidak mempunyai kata hubung sebagai penanda gabungan, ayat jenis ini dapat dikenal pasti melalui

frasa predikatnya. Sebagai anggota masyarakat yang sering menggunakan pantun, mereka akan memahami maksud yang ingin disampaikan oleh seseorang dalam pantun. Oleh itu, maksud bagi ayat yang ingin disampaikan masih boleh difahami.

Proses pengguguran imbuhan juga sering berlaku. Penanda awalan kata kerja seperti *meN-* dan penanda pasif *di-* dan *teR-* seringkali digugurkan dalam pantun. Keadaan ini menyebabkan kata-kata tanpa imbuhan banyak digunakan dalam pantun, khususnya kata kerja. Dalam penghasilan pantun, sekiranya imbuhan dan kata hubung dimasukkan ke dalam binaan pantun, bilangan suku kata akan bertambah dan menjejaskan keindahan pantun.

Pengguguran juga berlaku pada subjek sebagai unsur konstituen yang sama dan digantikan dengan kata hubung gabungan. Selain itu, subjek dalam sesuatu baris juga boleh digugurkan sama sekali tetapi masih dapat difahami kerana rujukan boleh dilakukan dari ayat sebelum atau selepas ayat yang mengalami pengguguran tersebut. Perkara ini lazim berlaku dalam pantun Melayu kerana subjek ayat jarang dikemukakan, terutama subjek yang terdiri daripada kata ganti nama manusia seperti *saya*, *tuannya*, dan sebagainya.

Dalam korpus juga berlaku proses penyusunan semula, iaitu pendepanan seluruh frasa predikat. Proses pendepanan bertujuan untuk menekankan sesuatu unsur dalam ayat. Namun demikian, proses penyusunan semula ayat-ayat tidak membawa perubahan makna ayat.

Berdasarkan analisis yang telah dilakukan, dapat disimpulkan proses transformasi yang berlaku dalam pantun tidak menjejaskan pemahaman pendengar pada makna pantun. Ini membuktikan bahawa pantun bukanlah satu genre yang melanggar hukum tata bahasa keseluruhannya. Proses transformasi dalam pantun berlaku kerana pengaruh bahasa lisan dalam komunikasi seharian masyarakat Melayu.

Ab. Razak Ab. Karim
Jabatan Bahasa Melayu, Akademi Pengajian Melayu
Universiti Malaya, 50603 Kuala Lumpur, Malaysia
E-mail: abrazak@um.edu.my

Nurul Ain Alizuddin
Jabatan Bahasa Melayu, Akademi Pengajian Melayu
Universiti Malaya, 50603 Kuala Lumpur, Malaysia
E-mail: nurulain@um.edu.my

Diserahkan: 06 Mac 2015
Diterima: 25 Disember 2015

NOTA

- ¹ Angka-angka yang tertera di sebelah kiri pantun ini merupakan nombor bilangan pantun yang terdapat dalam buku *Pantun Melayu* karya R.J. Wilkinson dan R.O. Winstedt.

SINGKATAN

A	= ayat
A ₁	= ayat 1
A ₂	= ayat 2
KN	= kata nama
KK	= kata kerja
KA	= kata adjektif
FN	= frasa nama
FK	= frasa kerja
FS	= frasa sendi nama
KET	= keterangan
PAk	= penanda aktif
KG _N	= kata ganti nama
KG _N ₁	= kata ganti nama pertama
KG _N ₂	= kata ganti nama kedua
S-D	= struktur dalaman
S-P	= struktur permukaan
Ø	= digugurkan

RUJUKAN

- Asmah Haji Omar. 2009. *Nahu Melayu Mutakhir*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Chomsky, N. 1957. *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- . 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Massachusetts: MIT Press.
- Hashim Musa. 1989. *Sintaksis Bahasa Melayu Suatu Huraian Berdasarkan Rumus Struktur Frasa*. Kuala Lumpur: Express Printers Sdn. Bhd.
- Nik Safiah Karim. 1998. Keindahan pantun dari sudut sintaksis Bahasa Melayu. *Jurnal Dewan Bahasa*: 360 (April).
- Nik Safiah Karim et al. 2010. *Tatabahasa Dewan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Wilkinson, R.J. & Winstedt, R.O. 1961. *Pantun Melayu*. Singapore: Malay Publishing House Ltd.
- Za'ba. 1965. *Ilmu Mengarang Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.